

В. П. Кіселічник,
доктор юридичних наук,
завідувач наукової частини
Національної академії прокуратури України
(м. Київ)

УДК 347.1 (477)

ЦЕХОВЕ ПРАВО ЛЬВОВА ПЕРІОДУ СЕРЕДНЬОВІЧЧЯ: ЦИВІЛІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

Досліджується становлення та розвиток цехового права Львова у Середньовіччі. Аналізується цехове право як невід'ємна складова міського права та як основа для діяльності цехів означеного періоду в контексті розвитку цивільного права. Висвітлюються основні риси цехового права, а також його джерела, їх вплив на розвиток цивільного права.

Ключові слова: цехи, цехове право, статuti цехів, міське право, цивільне право.

Проблемні питання становлення та розвитку українського муніципального права як частини цивільного права свідчить про розмаїття поглядів на визначення засад, вибір орієнтирів нормотворення, адже йдеться не тільки про оновлення нормативної бази та перехід до універсального європейського правового регулювання відносин місцевого самоврядування, а про трансформації світогляду, зміну стереотипів мислення. За таких умов дослідження історії міського права має не тільки пізнавальний, але й прикладний характер, оскільки виявляють правові цінності, які становлять історичну основу для розвитку сучасного муніципального права, насамперед статутного, у руслі європейської правової традиції. Серед таких цінностей і цехове право є правовим явищем, яке виникло до формування середньовічних професійних спільнот, що відіграли важливу економічну, соціальну та політичну роль у європейських містах.

Цехове право у Львові означеного періоду мало багато спільних рис із цеховим правом інших європейських міст. Водночас існували особливості, які істотно впливали на його розвиток. Виявити ці особливості, показати взаємозв'язки цехового та міського права — основна мета статті.

Вивчення історії такої професійної спільноти, як цехи певною мірою збігається із загальними тенденціями еволюції сучасної світової історичної думки, до яких насамперед необхідно віднести зближення та інтеграцію історичних досліджень з іншими соціально-гуманітарними науками — соціологією, економікою, антропологією, лінгвістикою, психологією, культурологією, а також зміщення акцентів із соціальної та політичної історії в бік свідомої й культурної. З огляду на це, діяльність цехів була предметом досліджень різних історичних шкіл, які сповідували відмінні парадигми історичного розвитку. Проте найбільш актуальним цей напрям досліджень є для "соціальної історії" з її посиленою увагою до вивчення суспільних структур і процесів.

Цехи, їх структура, діяльність та їхня роль в історії України найчастіше досліджувалися саме з позицій соціальної історії із застосуванням універсальних теорій до пояснення структурних змін. Такий підхід характерний для української історичної науки наприкінці XIX — початку XX століття. Представниками цього підходу були М. Грушевський [1] та І. Крип'якевич [2; 3].

Історіографічна практика вивчення цехів у містах України не переривалася в радянський період, оскільки добре вкладалася в марксистську історико-соціологічну модель з її посиленою увагою до соціально-економічних чинників суспільного розвитку, до класів і класової боротьби. Конкуренція у ремісничому середовищі, економічні та соціальні конфлікти подавалися як взірці соціальної боротьби та непримиренних класових протиріч [4, с. 390].

Загалом, у ХХ ст. сформувалася авторитетна українська наукова школа історії Львова, для якої характерна посилена увага, зокрема до джерелознавчих аспектів діяльності львівських цехів. Написання історико-джерелознавчих оглядів [5] спонукало науковців до вивчення правових джерел, зокрема джерел цехового права. Поступово дослідження цехів і цехового права виділилося як окремий напрямок вивчення міського права Львова, насамперед магдебурзького. У такому контексті цехове право стало предметом досліджень Т. Гошко, Я. Ісаєвича, М. Капрала, М. Кобилецького та інших учених. Поряд з тим у жодному з цих досліджень цехове право не розглядалося як самостійне історико-правове явище. Тому дослідження цехового права середньовічного Львова на основі історико-правового підходу залишається актуальним для науки історії права України в цілому, а також історії цивільного права зокрема.

Із зазначеного вище короткого і далеко не повного переліку наукових досліджень, присвячених цехам та їх ролі у середньовічному Львові, видно, що вже мала професійна спільнота, якою був цех, крила в собі багато проблем, котрі можна розглядати під різними аспектами: правовим, соціологічним, філософським, релігійним, господарським тощо. У статті “Закон і справедливість” З. Соколюк так обумовлює увагу різних наук до людських спільнот: “Співжиття людських спільнот — більших або менших — було б немислиме без певного консенсусу, без взаємного узгодження щодо способу й змісту налагоджування справ, що їх приносить із собою повсякденна дійсність” [6, с. 1069].

Історію виникнення та діяльність львівських цехів з акцентом на їх внутрішні та зовнішні зв'язки досліджувала відомий польський дослідник Л. Харевичова [7, с. 78]. Поступово розвиток цих зв'язків, особливо зовнішніх, призвів до того, що, “діючи спершу як професійно-суспільні організації ремісників, цехи згодом оформилися як речники ремісничого стану” [8, с. 3675]. Відтак ремісничі цехи істотно впливали на розвиток міського життя та самоврядування, оскільки представляли інтереси більшості населення міста та його передмість.

Саме в цьому контексті правовий аспект діяльності цехів, становлення та розвитку цехового права у середньовічному Львові необхідно шукати у взаємозв'язку та співвідношенні таких історичних явищ, як цех, цехове право та міське право. Вчені одноставні у думці, що професійні спільноти постали у Львові ще за часів княжого міста (до 50-их років XIV ст.), тобто до часів надання Львову магдебурзького права Казимиром III [9, с. 153]. Проте впровадження цехової організації у місті, творення цехів як автономних самоврядних структур зайняло чимало історичного часу. На нашу думку, початком історико-правового процесу розвитку цехів у Львові необхідно вважати заохочення королем Данилом Галицьким німецьких ремісників до переселення у руські міста, кульмінацією — залучення цехів як суб'єктів міського права до участі у самоврядуванні міста, результатом — створення цехової системи та утвердження цехового права. Н. Дейвіс так узагальнено описує цей процес для міст середньовічної Польщі: “Ремісничі цехи впливали на кожен аспект міського життя. Спершу сформовані для захисту економічних інтересів конкретних спеціалізованих професій, скажімо, золотарів і зброярів, вони поступово утвердили монопольний контроль над кожним фахом і ремеслом, а їхня діяльність поширювалася на релігійну, відпочинкову, освітню, військову, а зрештою, на політичну сфери” [10, с. 268–269].

І. Крип'якевич, аналізуючи львівські джерела, обґрунтував таку ж історичну роль цехів і у Львові. У своїй монографії учений зазначає: “У Львові, як і в усіх

містах, завелися цехи привілейовані товариства, до котрих мусів належати кожний, хто хотів льояльно займатися своєю професією. Цехи й посвоячені з ними братства взяли в один шаблон всі сфери культури: ремісництво, торгівлю, артистичний промисл, штуку, релігійне життя” [2, с. 20]. Подібна роль цехів у більшості європейських міст обумовлена їхніми спільними рисами, які були загальними для усього Заходу. Серед таких Є. Харитонов виділяє обов’язок допомагати товаришам, котрі занедужали, впали у злидні чи позиваються у суді, забезпечувати похорон мертвих і турботу про їхні душі, створювати школи для дітей членів цеху, будувати каплиці, влаштовувати релігійні дійства, надавати притулок і організувати духовне спілкування [11, с. 157].

Таким чином, цехи розвивалися як загальновідоме явище для більшості європейських міст. Попри це були особливості їх розвитку майже для кожного міста, зокрема і для Львова. Ці особливості повною мірою відображені у цеховому праві, насамперед у статутах львівських цехів. Статути цехів були особливими джерелами міського права, які міська рада розробляла і затверджувала. Як правило, самі цехи зверталися до міської ради про надання їм письмових статутів (ординацій). Свої прохання обґрунтовували тим, що “у цехах немає письмових правил, зобов’язуючих писаних законів для покарання й утримання молоді в послуху. Через це дуже часто виникають у цехах труднощі і скарги. Щоб подолати ці труднощі, майстри збиралися декілька разів у цеху, скликали всіх майстрів і товаришів, проводили ґрунтовні наради й установлювали артикули та постанови, які скріплювали цеховою печаткою і передавали на затвердження міській раді” [4, с. 64]. Джерелами таких статутів були рішення (постанови) цехів, цехові звичаї, звичаї цехів у інших містах тощо.

Щодо структури статутів, то вона, як правило, містила преамбулу, норми, що регулювали вступ до цеху, права та обов’язки цехових майстрів та підмайстрів, трудові відносини між ними, відповідальність майстрів і товаришів за належну поведінку, затвердження статуту міською радою. Преамбула передувала іншим нормам і вказувала, коли і ким був прийнятий статут, з якою метою і на яких засадах. Наприклад, преамбула статуту підмайстрів (товаришів) пекарського цеху вказувала: “Артикули, встановлені і схвалені старшими і молодшими майстрами пекарського ремесла міста Львова для доброго порядку і поведінки між челядниками або товаришами того ж ремесла, за прикладом інших головних міст у Польському королівстві під час цехмістрування славетних п. І. Курпітка і А. Доммати, і опубліковані на письмі тій же челяді в цеху на повному зібранні всіх майстрів і товаришів року Божого 1598, найближчої п’ятниці після св. Катерини” [4, с. 64].

Важливою складовою частиною статутів були умови вступу до цеху. У більшості проаналізованих нами статутів обов’язковими умовами було подання рекомендацій про поведінку і заняття ремеслом, а також внесення до скарбниці (каси) цеху обумовленої грошової плати. У статутах переважної більшості цехів детально регулюється винагорода за працю. Наприклад, товариші пекарського цеху в перший рік після закінчення навчання своєму ремеслу не повинні були отримувати більшої винагороди, як по три гроші на тиждень, а потім у наступні роки — по чотири гроші. І лише у виняткових випадках підмайстрам пекарського цеху, за особливу ретельність та за умови відсутності майстра, можна було виплачувати по п’ять грошей на тиждень.

Слід зазначити, що статути визначали також і майновий ценз професій. Саме на основі статутів і за даними шосового (міський податок з будинку — *В. К.*) та чиншового податків можна зробити висновок про високий майновий ценз професій кравців, шевців, кушнарів, різників, мечників, броварників, боднарів, столарів, золотарів. Нижчий був майновий ценз для пекарів, ткачів, гончарів, голкарів, ковалів, мулярів, які заселяли передмістя [5, с. 34].

Прийняття до цеху за умов прибутковості та вмілого ведення ремесла відкривало шлях до міської ради. Серед таких майстрів, які спромоглися стати

членами міської ради, були Михайло мечник та колишній старійшина цеху різників Іоан (Ганус) Вайс, Мартин золотар [12, с. 14–15]. Це було однією з причин детального регулювання представницьким органом громади порядку вступу до цехів. Не менш детально регулювався і вихід майстра чи підмайстра з цеху. Товариші повинні були заздалегідь попередити свого майстра про відхід чи “мандрівку” (за два тижні) і відійти чесно, як належить порядному товаришеві. Аналогічно про свій відхід повинні були попереджувати цех і майстри.

Положення статутів передбачали деталізовані вимоги щодо праці та поведінки майстрів і підмайстрів, зокрема несумлінна праця та безвідповідальна поведінка каралася штрафами (пенею), повідомленнями в інші цехи про погану поведінку тощо. Так, статут уже згаданого пекарського цеху передбачав, що “... коли якийсь товариш, розпочавши роботу у свого майстра або у майстрової, розгнівається на них без причини, з своєї впертості або з якоїсь намови, а також, коли б трапилося, що майстер або майстрова поїхав чи пішла, поїхала б кудись по своїй потребі і йому доручив або доручила усе господарство, а він же проти їх волі і без повідомлення відійшов геть, тоді пп. старші пани і весь цех, за скаргою того майстра або майстрової будуть всюди писати про кожного такого, про його недобру поведінку” [4, с. 45].

Статути цехів містили й інші вимоги–зобов’язання щодо поведінки своїх членів, а саме їхньої участі в обороні міста, у релігійних обрядах, в управлінні цехом, передбачали також і певні норми чесної конкуренції.

Представницький орган міської громади — Рада розглядала передані їй статути та приймала рішення про їх затвердження, чому передувало їх заслуховування, детальний розгляд та схвалення. Проаналізований нами статут підмайстрів — пекарів дає зразок такої процесуальної формули: “Ми, міські радні, заслухавши ці статті і постанови, розглянули їх детально і, дивлячись на те, що вони стосуються додержання доброго порядку між згаданими товаришами, схвалили і ратифікували їх та надали їм повагою нашого ряду повне значення і силу. Домагаємось, щоб ті ж товариші пекарського цеху, які ведуть це ремесло тепер і надалі у Львові, поводитися відповідно до вищезгаданих артикулів стосовно як майстрів, так і самих себе, і обіцяємо тим же майстрам нашу допомогу і допомогу кожночасного знаменитого п. Бургомистра проти впертих і неслухняних стільки разів, скільки разів будуть цього належно жадати, із захованням, однак застереженої нашому урядові сили і права змінювати, додавати, обмежувати, виправляти чи загалом, чи почасти, або вціло, або в деяких пунктах статей, як цього вимагатиме потреба часу і необхідність” [4, с. 66]. Застереження про внесення змін у статути були важливими, оскільки міська рада періодично, виходячи із своїх повноважень, вносила їх, найчастіше з метою боротьби з міським поспільством, основу якого складали цехові майстри і підмайстри. Однак в окремих випадках внесення змін у статут було результатом внутрішньоцехової боротьби між майстрами та підмайстрами. Так, 11 квітня 1612 р. міська рада прийняла ухвалу про внесення змін до статуту мулярського цеху у зв’язку із суперечками майстрів та підмайстрів [4, с. 164]. Ці зміни містили обмеження щодо максимальної суми договору з підмайстрами, встановлювали початок і закінчення робочого дня, передбачали відповідальність за появу на роботі у нетверезому стані та недбайливе виконання своїх трудових обов’язків.

Отже, зміни та доповнення до цехових статутів можна вважати важливим джерелом міського права Львова періоду Середньовіччя. Саме в означений період цехи стають основною формою організації міських ремісників, які творили автономну (самоврядну) структуру, незалежну в правовому аспекті від місцевої королівської адміністрації. А цехові статути закріплювали внутрішньоцехову самоорганізацію з адміністративними та окремими судовими повноваженнями.

Як свідчать проаналізовані нами джерела у середньовічному Львові, цехи були ієрархічними корпораціями, де суттєво відрізняється становище майстрів, підмайстрів (товаришів) та інших працівників. Майстри, як правило, були повноправними громадянами міста та володіли міським правом. Особливою функцією

цехової організації був захист членів цеху від “чужої” конкуренції. Поступово, як свідчать документи міської ради, сформувалося право цехів на примусову заборону діяльності “чужим” у місті та передмісті. Реалізуючи це право, цехи зверталися до міської ради зі скаргами на нецехових майстрів, добиваючись покарання їх штрафами, вигнанням із міста, чи навіть позбавленням волі.

Таким чином, роль цехів у житті міської громади та міському самоврядуванні повсякчас зростала. Поряд з тим слід зазначити, що львівські цехи не добилися повної незалежності, як це сталося, наприклад, у багатьох містах Німеччини [13, с. 115]. Однак у львівських цехах подальшої еволюції зазнали внутрішні структури — союзи підмайстрів. І якщо у багатьох європейських містах союзи підмайстрів були напівгаємними корпораціями, які були створені з метою захисту своїх прав, у тому числі і від свавілля майстрів, то у Львові їхня діяльність регулювалася нормами міського права.

Важливою особливістю цехового права у Львові були його позитивні можливості у регулюванні відносин національних громад. Загалом, цехи у містах середньовічної Речі Посполитої були дуже фрагментовані на офіційні, неофіційні й національні сектори. Навіть на цьому загальному тлі Львів був унікальним містом, містом співжиття чотирьох національних громад (українців, поляків, євреїв, вірмен), чисельність кожної з яких перевищувала 5 % мешканців [14, с. 11]. Досить часто цехи виступали своєрідною ареною конкуренції, суперечностей та боротьби національних громад. Домінуючою частиною цехів як складової місцевого самоврядування були католики. І Крип’якевич описує обмеження, яких зазнавали українці: “... в часі воєнної небезпеки мусіли руські ремісники ставати на мури в рівнім числі з католиками, хоч русинів у цехах було менше, мусіли брати участь у католицьких богослуженнях разом з іншими ремісниками, хоча не були католиками; мусіли складати гроші на світло до костелів і утримання образів. В декотрих цехах справа стояла ще гірше, бо (як довідуємося із скарг руських міщан 1524 р.) до них зовсім не допускали руських ремісників” [2, с. 22].

Попри те слід зазначити, що історія міського права Львова знає приклади створення і правової регламентації спільних цехів, зокрема шевського, утвореного українськими та польськими майстрами. Процес створення спільного шевського цеху та його правове оформлення детально описує М. Капраль [15, с. 51–53]. Кількарічні переговори в трикутнику “руські шевці — польські шевці — магістрат” завершилися прийняттям 20 липня 1491 р. угоди (затвердженої Львівською міською радою 9 серпня 1491 р.), десять пунктів якої окреслювали основні контури спільного цеху шевців, що включали порядок формування, керівництво, організаційні засади, процедуру вступу до цеху та релігійні обов’язки його членів. Майже щодо всіх згаданих питань між членами обох громад, польської і руської, застосовувався паритет [15, с. 52].

Отже, цехове право розвивалося і в результаті компромісів, насамперед економічних, між національними громадами Львова.

Загальний аналіз приписів цехового права свідчить, що в певному розумінні життя цехів було вкрай демократичним. Певною мірою з такою думкою не погоджується Н. Дейвіс, який стверджує, що цехи діяли в дусі сектантства, сприяючи інтересам своїх членів, а не інтересам суспільства загалом [10, с. 269]. Однак варто виокремити ті правові цінності, які сформувалися в результаті діяльності цехів і розвитку цехового права, у тому числі й у Львові. На думку С. Кутшеби, основою цехового устрою було правило: щоб кожен член цеху зміг собі забезпечити належне існування, хоча і скромне [16, с. 40]. Цехове право сприяло формуванню у правовій свідомості ремісників відчуття відповідальності та законності. Крім того, виразними є мотиви соціальної опіки, високих моральних стандартів.

Цехове право належить до найдавніших джерел міського права Львова. Як історико-правове явище воно сформувалося ще за княжих часів та сягнуло свого найбільшого розвитку у зв’язку із загостренням конкуренції у ремісничому

середовищі. Воно детально регулювало економічне, соціальне, культурне, релігійне життя львівських ремісників.

Основними джерелами цехового права були статuti, які міська рада розробляла і затверджувала для львівських цехів. Джерелами таких статутів були рішення (постанови) цехів, цехові звичаї, звичаї цехів у інших містах тощо.

Таким чином, цехове право за своїм походженням, предметом правового регулювання, суб'єктами, нормотворчою технікою було невід'ємною складовою міського права Львова означеного періоду. Саме воно сформувало у правовій свідомості львівських міщан правові цінності, які залишаються актуальними і сьогодні, зокрема професійну та соціальну солідарність, етику чесної праці, стабільність правил і норм, відповідальність за спільноту, соціальне опікунство, потребу вирішувати професійні (виробничі) конфлікти правовими засобами.

Список використаних джерел

1. *Грушевський, М. С.* Історія України-Руси / М. С. Грушевський. — К.-Львів, 1907. — Т. 6. — 670 с. [Електронний ресурс] *Ізборник*. — URL : <http://izbornyk.org.ua/hrushrus/iur60109.htm>.
2. *Крип'якевич, І. П.* Львівська Русь у першій половині XVI віку: дослідження і матеріали [Текст] / І. П. Крип'якевич. — Львів : В-во ЛНУ, 1994. — 390 с.
3. *З історії західноукраїнських земель* [Текст] / відп. ред. І. П. Крип'якевич. — К. : Вид-во Академії наук Української РСР, 1957. — Т. 1. — 170 с.
4. Соціальна боротьба в місті Львові в XVI–XVIII ст. : збірник документів [Текст] / під ред. Я. П. Кіся ; Архівне управління Української РСР, Центральний державний історичний архів у м. Львові. — [Львів]: Видавництво Львівського університету, 1961. — 441 с.
5. Привілеї міста Львова (XIV–XVIII ст.) : збірник документів [Текст] / упоряд. М. Капраль; наук. ред. : Я. Дашкевич, Р. Шуст ; Міське громадсько-культурне об'єднання "Документальна скарбниця Львова", Львівський національний університет ім. Івана Франка, Львівське відділення Інституту української археографії та джерелознавства ім. Михайла Грушевського НАН України та ін. — Львів : Документальна скарбниця Львова, 1998. — 639 с.
6. *Соколюк, З.* Закон і справедливість [Текст] / З. Соколюк // *Збірник на пошану Володимира Янева (Український вільний університет) : науковий збірник*. — Т. 10. — Studia. — Мюнхен, 1983. — С. 1069–1079.
7. *Charewiczowa, J.* Lwowskie organizacje zawodowe za czasow Polski przedrozbiorowej [Текст] / J. Charewiczowa. — Lwow, 1929. — 194 s.
8. *Маркусь, В.* Цехи [Текст] / В. Маркусь // *Енциклопедія українознавства: Словникова частина* / гол. ред. В. Кубійович. Перевидання в Україні [в 11 т.]. — Т. 10 : Х–Я. — Львів : [Б.в.], 2000. — С. 3675.
9. *Гроссман, Ю. М.* О роли цехов во Львове XVI–XVIII вв. [Текст] / Ю. М. Гроссман // *Города Феодалной России*. — М. : Наука, 1956. — С. 153–159.
10. *Дейвіс, Н.* Боже ігрище: історія Польщі [Текст] / Норман Дейвіс ; пер. з англ. П. Таращук. — К. : Основи, 2008. — 1080 с.
11. *Харитонов, Є. О.* Історія приватного права Європи: Західна традиція [Текст] / Є. О. Харитонов. — Одеса : БАХВА, 2001. — 328 с.
12. *Капраль, М.* Станово-професійна структура населення Львова у другій чверті XVI ст. (за матеріалами міських рахункових книг) [Текст] / М. Капраль // *Україна в минулому*. Вип. VI. — К.-Львів : В-во ЛНУ, 1994. — 215 с.
13. *Институты самоуправления: историко-правовое исследование* [Текст] / [Графский В. Г., Ефремова Н. Н., Карпец В. И. и др.] ; отв. ред. Л. С. Мамут ; Рос. акад. наук, Ин-т государства и права. — М. : Наука, 1995. — 300 с.
14. *Капраль, М.* Національні громади Львова XVI — XVIII ст. (соціально-правові взаємини) [Текст] / М. Капраль ; ЛНУ ім. Ів. Франка ; Львівське відділення Ін-ту української археографії та джерелознавства ім. М. С. Грушевського НАН України. — Львів : Піраміда, 2003. — 440 с.

15. Капраль, М. Шевський цех у Львові в XIV–XVII століттях: особливості правового статусу [Текст] / М. Капраль // Вісник Львівського університету. Серія історична. — Вип. 44. — Львів, 2009. — С. 39–58.
16. Kutrzeba, St. Historia ustroju Polski w zarysie [Tekst] / St. Kutrzeba. — Lwów ; Warszawa : Poioniecki — Wende, 1905. — 262 s.

Надійшла до редакції 01.06.2013

Киселичник В. П. Цеховое право Львова периода Средневековья: цивилистический аспект
Исследуется становление и развитие цехового права Львова в Средневековье. Анализируется цеховое право как неотъемлемая составляющая городского права и как основа для деятельности цехов указанного периода в контексте развития гражданского права. Освещаются основные черты цехового права, а также его источники, их влияние на развитие гражданского права.

Ключевые слова: цеха, цеховое право, уставы цехов, городское право, гражданское право.

Kiselychnyk, V. P. Guild (Corporation) Law the City of Lviv in the Middle Ages: Civil Law Aspect

Historic-legal research of Guild (Corporation) Law of the city of Lviv in the Middle Ages is done in the article. The Guild (Corporation) Law is analyzed as integral part of Municipal Law and as the basis for guild (corporation) activity of the indicated period in context of civil law development. The main features of the Guild (Corporation) Law and its sources and its influence on the development of civil law are enlightened.

Keywords: guild (corporation), guild (corporation) law, guild (corporation) statutes, Municipal law, Civil law.

